https://doi.org/10.15407/np.71.009
УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.17:002.2(477)]“2022/2024”

Галина Ковальчук,
доктор історичних наук, професор, директор Інституту книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: kovalchuk@nbuv.gov.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8843-9584
Web of Science Researcher ID: AAR-6965-2021
Scopus Author ID: 57225104448

КНИГОЗНАВСТВО ТА КНИЖКОВЕ ПАМ’ЯТКОЗНАВСТВО ПІД ЧАС ВІЙНИ: З ДОСВІДУ ІНСТИТУТУ КНИГОЗНАВСТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Висвітлено й узагальнено діяльність науковців Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) в умовах повномасштабної війни Росії проти України (2022–2024 рр.). Дослідження спирається на засади об’єктивності, загальнонаукові – порівняльний та аналітичний – методи вивчення проблеми, а також специфічні – історико-книгознавчий, бібліографічний, мистецтвознавчий – методи. *Наукова новизна* полягає у введенні до наукового обігу інформації про результати студіювання теми «Українське книгознавство та книжкове пам’яткознавство: історія, теорія, практика», яку розробляє Інститут книгознавства НБУВ. *Висновки:* незважаючи на війну та проблеми, які переживає все українське суспільство в цьому зв’язку, збереження історико-культурної спадщини залишається важливим завданням. Під збереженням розуміємо не лише фізичну цілісність об’єктів національного культурного надбання, зокрема ретроспективних бібліотечних фондів, а й дослідження їх, усвідомлення їхньої цінності, введення в науковий і широкий суспільний обіг інформації про вітчизняну книжкову спадщину, про інші види видань та їх колекції у фондах найбільшої бібліотеки України через створення відповідних баз даних, оприлюднення електронних каталогів, докладних друкованих каталогів, тематичних бібліографічних покажчиків. Не менш важливою є популяризація історико-культурного надбання у виступах на різноманітних заходах, зокрема й для іноземної

© Г. Ковальчук, 2024

аудиторії, за допомогою виставок (у т. ч. електронних), різного роду публікацій, метою яких є доведення користувачам інформації про вагомий книжковий спадок України, збережений у т. ч. в історико-культурних фондах НБУВ, науково-практичну методику його опрацювання, що може бути корисною для інших бібліотек чи музеїв. У статті наведено назви і стислі характеристики видань Інституту книгознавства 2022–2023 рр., інші результати наукової діяльності, а також названо праці, які готуються до друку найближчим часом.

Ключові слова: книгознавство, Інститут книгознавства, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, історико-культурні фонди, книжкове пам'яткознавство, збереження історико-культурної спадщини.

Постановка проблеми, сформульованої в анотації статті, зумовлена потребою осягнути основні попередні результати студіювання відомчої наукової теми Інституту книгознавства «Українське книгознавство та книжкове пам'яткознавство: історія, теорія, практика». Вибір такої теми у 2021 р. усвідомлювався як актуальний напрям книгознавчих досліджень, адже наявність у державних бібліотеках національного рівня, зокрема НБУВ, а також бібліотеках класичних університетів значних масивів історико-культурних ретроспективних фондів спонукала до їх вивчення і введення в сучасний науковий простір.

Початок повномасштабної війни наприкінці лютого 2022 р. ввів багатьох виконавців теми, як і значну частину населення України, в певний ступор і на досить короткий час викликав сумніви щодо доцільності книгознавчої діяльності загалом. Проте швидко прийшло усвідомлення надважливості збереження цінних ретроспективних фондів книжкових пам'яток саме під час війни, їх дослідження, щоб продемонструвати цілому світові багатство цих фондів, довести, що Україна – держава з давніми освітніми і книжковими традиціями, котра тривалий час перебувала в тіні північного сусіда. Отже, ця проблема є актуальною, важливою, що потребує наукового дослідження тут і зараз, а також практичних дій щодо популяризації вітчизняної книжкової спадщини як в Україні, так і у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на вищезазначене, науковці Інституту книгознавства НБУВ, які залишились у Києві, продовжили дослідження затвердженої наукової теми, як,

власне, працюють і науковці інших підрозділів бібліотеки [2, 3], а також інших наукових установ. Як приклад уваги до ретроспективних історико-культурних фондів українських бібліотек назвемо активну популяризаторську діяльність Одеської національної наукової бібліотеки, зокрема організацію нею наукових книгознавчих конференцій «Пам'ятки писемності та культури: вивчення, збереження, популяризація» [5, 6], інших бібліотек і музеїв, зокрема й Інституту книгознавства НБУВ. Кілька підготовлених інститутом і опублікованих окремих видань – монографій, наукових каталогів, бібліографічних покажчиків, десятки статей та тез, а також лекцій із презентаціями для зарубіжних спеціалістів є підтвердженням цього.

Безумовно, війна негативно позначається на наукових книгознавчих дослідженнях: недостатнє фінансування призвело до переведення співробітників на неповний робочий день, на дистанційну роботу багатьох науковців, а це позбавляє можливості безпосередньої роботи з фондами книжкових пам'яток; проблеми із сервером спричинили часткову втрату введених записів до спеціалізованих баз даних ретроспективних видань; частина співробітників продовжує перебувати за кордоном. Часті тривоги, загрози обстрілів, проблеми з електрикою й інтернетом теж позначаються на працездатності. Але дослідження тривають, читальні зали приймають користувачів, яких, щоправда, небагато, тож основна увага приділяється підготовці публікацій, що розкривають історико-культурні фонди, створенню електронних ресурсів та дистанційному обслуговуванню користувачів, насамперед науковців.

Завдання статті – ознайомити спеціалістів з напрямами книгознавчих досліджень науковців Інституту книгознавства НБУВ у 2022–2024 рр., показати конкретні результати та інформувати про подальші перспективи роботи.

Виклад основного матеріалу. Перше, що було зроблено вже на початку березня 2022 р., – переховування в більш безпечні місця найцінніших пам'яток, що зберігаються в НБУВ. Зрозуміло, що про цілковиту безпеку під час війни говорити не доводиться, тим більше, маючи поряд такого підступного ворога, яким виявилась Росія. Подальші події, зокрема вибух ракети в парку ім. Т. Шевченка

10 жовтня 2022 р., внаслідок якого було пошкоджено вікна на фасаді будинку бібліотеки по вул. Володимирській, підтвердив правильність переміщення фондів. Кілька місяців бібліотека була закрита для читачів, і наукова робота відбувалася виключно дистанційно, на тих матеріалах, що були в науковців у роботі, а також на електронних джерелах, насамперед порталу НБУВ, інших ресурсах. Запроваджені керівництвом установи помісячні звіти дистанційної наукової роботи дозволяли контролювати цей процес.

Незважаючи на те, що працювати в названих умовах було нелегко, вже у 2022 р. спільно з Видавничим домом «Академперіодика» видано друком першу книгу наукового каталогу «Європейський гравірований портрет XVI–XIX ст. з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: дослідження, ілюстрований каталог» [8]. У книзі представлено описи портретів понад 800 історичних осіб – імператорів, королів, політичних, державних, релігійних діячів, військових, учених, філософів, письменників, музикантів, акторів, художників, у т. ч. українських. Основою є зібрання портретів у відділі образотворчих мистецтв НБУВ, що складається як з окремих відбитків гравюр, так і з двох саморобних альбомів із вирізаними зі стародруків та видань XIX ст. гравірованими портретами, наклеєними на аркуші, що надійшли на початку 1920-х років у складі т. зв. Загінецької бібліотеки (екслібрис «BIBLIOTEKA ZAHINIECKA»; останнє місце перебування бібліотеки перед перевезенням до Києва – маєток графині Марії Браницької в Білій Церкві).

Укладачі каталогу здійснили значний обсяг атрибуції та експертизи зображень, а також виробили методики опису гравірованих портретів. Кожна позиція включає саме зображення особи, її ім'я українською мовою та мовою її країни, роки життя, стислу біографію; дату створення гравюри; імена авторів гравюри – рисувальника та гравера; визначення техніки виконання гравюри, її розміри; зазначення, як зображена особа – тільки обличчя чи погрудне зображення, або на повний зріст, фас чи профіль та ін.; написи та печатки на лицьовому боці аркуша чи на його звороті; примітки; стан збереження; інвентарний номер та номер у базі даних портретів відділу; іконографію (відомі зображення цієї особи).

Книга друга цього видання вийшла наприкінці 2023 р. [9]. Серед укладачів додалось прізвище нинішнього завідувача відділу образотворчих мистецтв Л. Гутник, яка здійснила бібліографічну редакцію праці. Крім самого каталогу, укладеного за алфавітом портретованих осіб, двотомне видання містить передмову, ґрунтовне монографічне дослідження теми (кн. 1), післямову, список джерел, покажчик авторів портретів, іменний покажчик (кн. 2). В оформленні видання використано фрагменти гравюр А. Дюрера, Я. Мабюза. Маємо підкреслити високу якість поліграфії, роботи видавничого редактора, художника, технічного редактора та верстальника.

Ще однією вагомою працею науковців Інституту книгознавства, випущеною ВД «Академперіодика» у 2023 р., є колективна монографія «Атрибуція й експертиза книжкових пам'яток: з досвіду Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [1]. У виданні, зокрема, обґрунтовано, що атрибуція та експертиза пам'яток друку є актуальним напрямом історико-книгознавчих досліджень; розкрито мету, правові й теоретичні засади проведення експертизи пам'яток у бібліотеках, наголошено на проблемах. На допомогу експертам подано тексти нормативних документів щодо експертизи культурної спадщини. Головну увагу приділено атрибуції стародруків і видавничих фальсифікатів минулого, методиці встановлення належності примірників до історичних зібрань, атрибуції нотних видань, гравірованих портретів, грамофонних платівок, а також текстологічній атрибуції стародрукованих творів. Книга містить список рекомендованих джерел, словник основних термінів, які застосовуються при експертизі та атрибуції рідкісних і цінних книг, іменний покажчик.

Розділи монографії підготували Т. Антонюк (Атрибуція видавничих фальсифікатів і мініатюрних видань із фонду відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства НБУВ), Н. Бондар (Атрибуція контрафактних видань або передруків, міфічних стародруків, фрагментів і варіантів набору видань другої половини XVI – першої половини XVIII ст.), Н. Заболотна (Атрибуція кириличних стародруків без вихідних даних із друкарень Почаєва, Унева і Супрасля), О. Заєць (Власницькі написи на книгах із бібліотеки Софійського кафедрального собору як додаткове джерело

знань з історії української церкви), Л. Івченко (спільно з О. Шкурган: «Реквієм» Вацлава Жевуського: історія твору і атрибуція джерела), Г. Ковальчук (Передмова: Атрибуція й експертиза книжкових пам'яток як актуальний напрям історико-книгознавчих досліджень; Експертиза книжкових пам'яток у бібліотеках: обґрунтування, проблеми, терміни; Контрафактні видання і видавничі фальсифікати, замасковані видання та «ряджені книги», псевдовидання і титульні видання, нелегальні й заборонені видання: проблеми термінології; Післямова; Джерела з атрибуції та експертизи книжкових, образотворчих та музичних пам'яток; Словник основних термінів, які застосовуються під час експертизи рідкісних і цінних книг); О. Курганова (Особливості атрибуції видань західноєвропейських друкарів на прикладі колекції етьєнів НБУВ), О. Максимчук (Текстологічна атрибуція західноєвропейських джерел у проповідях Антонія Радивиловського), Т. Мяскова (Роль провенієнцій для атрибуції і наукового опису історичних книжкових колекцій і зібрань), Ю. Рудакова (Атрибуція латиношрифтних стародруків), Л. Руденко (Проблема авторської атрибуції у дослідженні нотної бібліотеки хору Київської духовної академії), О. Цибульська (Атрибуція грамофонних платівок періоду акустичного звукозапису і розшифрування елементів етикетки), І. Ціборовська-Римарович (Методика атрибуції контрафактних видань і видань без вихідних даних друкарень Бердичівського монастиря босих кармелітів і Луцького домініканського монастиря; Методика історико-книгознавчої експертизи й атрибуції приватних і монастирських книгозбірень XVII–XVIII ст. як історико-культурних пам'яток), Г. Юхимець та І. Цинковська (Методика і практика атрибуції гравірованих портретів XVI–XVIII ст. із зібрання НБУВ).

Проведено публічну презентацію названих видань, у якій взяли участь близько 50 фахівців; розголос у соціальних мережах підтвердив потребу в цих виданнях з боку спеціалістів. За відгуками фахівців, запропоновані в цих двох виданнях методики мають бути загальноприйнятими в дослідженні й студіюванні та науковому опрацюванні книжкових та інших пам'яток – гравюр, нот, платівок.

Неординарною є також опублікована у 2023 р. монографія О. Курганової «Від образу до художньої структури: стиль бароко

в українській богослужбовій книзі XVII–XVIII ст.» [4], захищена згодом автором як докторська дисертація за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. У монографії, спираючись на тексти конкретних українських стародруків з фонду відділу стародруків і рідкісних видань НБУВ, О. Курганова простежує вплив стилю бароко на редакційно-видавниче оформлення українських богослужбових книг XVII–XVIII ст. та пропонує розроблену нею відповідну комплексну методологію історико-книгознавчого дослідження. Тривалий час українські богослужбові стародруки не були актуальним джерелом для вивчення явищ культури, однак своєю працею автор довела, що вони є плідним об'єктом для вивчення стилю бароко у вітчизняній книжковій культурі, зокрема їхні сповнені образності розлогі присвяти і передмови, художнє оформлення, що створює своєрідний графічний ансамбль розділів книги, складні композиції титульних аркушів, метафоризація книги як у графічній, так і у вербальній площині.

Зовсім іншим за тематикою та науковим жанром є біобібліографічний покажчик «Українознавчі студії американського книгознавця й бібліотекознавця Едварда Касинця (до 50-річчя наукової та популяризаторської діяльності)», опублікований того самого 2023 р. (укладачі: Л. Шпільова – з Нью-Йоркської публічної бібліотеки та Г. Ковальчук – з Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) [7]. Покажчик демонструє на практиці, що науковці Інституту книгознавства НБУВ розглядають українське книгознавство в широкому аспекті – як створюване не лише в Україні, а й спеціалістами української діаспори у світі. Едвард Касинець, батьки якого емігрували з українського Закарпаття напередодні Другої світової війни, попри те, що народився в США, відчуває себе русином за походженням. Українським книгознавством захопився з початку 1970-х років, коли почав працювати бібліотекарем-архівістом бібліотеки Гарвардського університету та бібліотеки Українського наукового інституту Гарвардського університету (УНІГ). Саме тоді, у т. ч. і його зусиллями, було закладено українознавчі колекції цієї установи, а він особисто готував бібліографічні покажчики і каталоги українських книжок

у США, почав публікувати статті й нотатки про українські видання, про українських книгознавців. Зокрема, у далекому вже 1974 р. було надруковано шість його книгознавчих і бібліографічних праць, у яких ішлося про українську книгу чи її дослідників, серед них – стаття про Я. Д. Ісаєвича як історика української книги, огляд публікацій про українські стародруки, списки українських видань з бібліотеки УНІГ, а також одна з перших публікацій про віднайдений у фондах бібліотеки Гарвардського університету примірник львівського «Букваря» Івана Федорова. Усього в покажчику наведено описи 124 українознавчих публікацій Е. Касинця, переважно книгознавчої тематики, та 30 публікацій про нього.

Крім того, впродовж 2022–2023 рр. виконавці теми опублікували 282 наукові та науково-популярні статті загальним обсягом 171 друк. арк., а за перше півріччя 2024 р. – ще 40 статей, разом – 322. Серед них 16 статей опубліковано у виданнях, що індексуються Scopus та Web of Science, з них 4 – англійською мовою (П. Скрипника, І. Дубровіної, О. Курганової); 69 статей надруковано в наукових виданнях категорії Б; 11 статей – в енциклопедичних виданнях; 17 статей – за кордоном, у т. ч. англійською чи польською мовою; оприлюднено 70 електронних матеріалів, зокрема в Українській бібліотечній енциклопедії, в електронному збірнику Інституту бібліографічних досліджень «Biography. Біографіка. Біографістика», на порталі НБУВ (в т. ч. тематичні електронні виставки), на ресурсі «Читомо» та ін.; написано 31 – розділ у колективних монографіях чи статті в наукових збірниках; здійснено 88 публікацій у збірниках наукових конференцій та 22 – в інших виданнях.

З огляду на спричинені війною випробування така кількість публікацій є цілком презентативною. Але головне, зрозуміло, не кількість опублікованого, а якість наукових і науково-популярних публікацій, розкриття загальної теми наукової роботи, тематика, яка має зацікавити не лише вітчизняних, а й зарубіжних спеціалістів. Наприклад, дві статті опубліковано про полоніку в зібранні плакатів НБУВ: друкованого плакату ХХ ст. (О. Донець) і кіноплакату ХХ ст. (Л. Гутник). Кілька статей співробітників, крім згаданих вище в наукометричних виданнях, здійснено іноземними мовами в зарубіжних виданнях [10, 11, 12, 13, 14].

Доцільно нагадати, що наукові напрями в підрозділах Інституту книгознавства, відповідно до їхніх фондів і конкретних завдань, кваліфікації співробітників, різняться, хоча основним лишається історико-книгознавчий напрям, оскільки всі п'ять відділів Інституту є фондоутримувачами історико-культурних ретроспективних фондів: стародруків та рідкісних видань, давніх бібліотечних зібрань та історичних колекцій, зарубіжної україніки, образотворчих видань, музичних фондів. Отже, кожен відділ розкриває наукову тему за своїм профілем наукової діяльності. При цьому кожен з відділів працює в колі книжкового пам'яткознавства – галузі, що має комплексно здійснювати комплектування, збереження, бібліотечно-бібліографічне опрацювання та наукові дослідження книжкових та інших видів друкованих пам'яток. Отже, кожен з підрозділів Інституту має свою лакуну досліджень, і на перший погляд може здаватись, що результати наукової роботи абсолютно різні. Проте з цих окремих досліджень, як у мозаїці, складається загальна картина історико-книгознавчих студій, що і є, на наше переконання, актуальним напрямом українського книгознавства та книжкового пам'яткознавства, принаймні у великих бібліотеках.

Місце книжкового пам'яткознавства в структурі бібліотекознавства зумовлене традиційним розподілом бібліотечних фондів, специфікою їх обробки, обліку, зберігання, обслуговування читачів, а також професіоналізацією співробітників. Інститут займається не схоластичними дослідженнями на кшталт: «що є книга, яка її роль в суспільстві» (безперечно значна, про що вже говорено й написано чимало), а реально розкриває ретроспективні фонди найбільшої бібліотеки держави через створення наукових каталогів нашої друкованої спадщини, тематичних бібліографічних покажчиків, підготовку монографічних праць, довідників історичних колекцій, а також сучасних електронних каталогів, ілюстрованих довідкових ресурсів на порталі НБУВ та перевидання цінних пам'яток минулого.

До прикладу можна назвати ілюстрований електронний науковий довідник (інтерактивне оновлюване бібліографічне видання) «Україна на видових поштових листівках кінця XIX – першої третини XX ст. з фондів відділу образотворчих мистецтв НБУВ», укладачі Т. Галькевич та Л. Гутник (http://surl.li/gyhbhl). У рамках

роботи над означеною темою науковці відділу образотворчих мистецтв виготовили у 2022 р. 2536 високоякісних цифрових зображень лицьового й зворотного боків 1268 листівок та прикріпили ці електронні зображення до бібліографічних описів листівок у БД «Українська образотворча листівка кінця XIX–XXI ст.».

Ще один приклад – спільна праця старшого наукового співробітника відділу музичних фондів Л. Руденко і старшого наукового співробітника Інституту рукопису НБУВ Е. Клименко «Партесна творчість в Україні XVII–XVIII століть (за каталогом Н. О. Герасимової-Персидської)»: електронне видання (https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004810.pdf). Це кодикологічний та музичноджерелознавчий описи восьми комплектів поголосників з київської колекції партесної музики, що зберігається в Інституті рукопису НБУВ. Триває підготовка наступних двох випусків електронного видання й узагальнювальне друковане видання всіх трьох випусків.

Завершено підготовку тексту унікального дослідження Н. Бондар «Видання Івана Федорова та Петра Мстиславця: філігранологічний аспект», що представляє напрям історико-книгознавчого дослідження стародруків. Серед інших видань цього напряму – наукові каталоги, підготовлені Н. Заболотною: «Видання друкарні Унівського Успенського монастиря у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» та «Видання друкарні Почаївського Успенського монастиря у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (останній готується до друку в Українському католицькому університеті), а також електронне видання ««Багатий сад» Івана Орновського 1705 р.: текст, перевидання, дослідження», упорядник Ю. Рудакова.

Інший напрям – дослідження історичних бібліотек у фондах НБУВ. Триває наукове редагування двох випусків довідника «Історичні бібліотечні зібрання та колекції у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (загальна наук. ред. Г. Ковальчук): випуск 2 містить відомості про бібліотеки давніх монастирів і релігійних навчальних закладів (упоряд. О. Заєць), випуск 3 – про приватні бібліотеки у фондах НБУВ (упоряд. Т. Мяскова). Завершується підготовка до друку монографії З. Афанасьєвої «Бібліотека Київського комерційного інституту (1906–

1920 рр.). І. Римарович глибоко вивчає бібліотеки римо-католицьких монастирів XVIII – початку XIX ст., що потрапили до фондів нашої бібліотеки в 1930-х роках.

Популяризація національного надбання є закономірним результатом діяльності в цій сфері. Вона відбувається в різних формах, а не лише в публікаціях. Зокрема це підготовка книжкових виставок у читальних залах підрозділів Інституту книгознавства та проведення відповідних екскурсій, організація лекцій, засідань секцій наукових конференцій, презентацій нових видань. Окремо звертаємо увагу на підготовку численних електронних виставок на порталі НБУВ (http://www.nbuv.gov.ua/exhibitions/). Наприклад: «Книги з колекції Сержа Лифаря у фонді Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського» (http://www.nbuv.gov.ua/node/5800); «Образ Ісуса Христа в художньому оформленні українських видань Євангелія XVII–XVIII ст.» (http://www.nbuv.gov.ua/node/6373); з питань зарубіжної україніки – «Феномен української еміграції та діаспори як частини світового українства» (http://www.nbuv.gov.ua/node/6538); «Світовий конгрес вільних українців – Україні» (http://www.nbuv.gov.ua/node/6329) та багато інших.

Серед інших форм популяризації історико-книгознавчої діяльності – виступи з лекціями чи майстер-класами для спеціалізованих аудиторій слухачів, наприклад, проведений директором Інституту книгознавства НБУВ Г. Ковальчук майстер-клас «Видавничі фальсифікати минулого: питання атрибуції та термінології» на семінарі-практикумі «Актуальні проблеми збереження та захисту культурних цінностей», організованому Центром неперервної культурно-мистецької освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв у Національному музеї літератури України 12 квітня 2023 р.

Надзвичайно важливим в умовах вітчизняної війни України проти загарбницької Росії є ознайомлення світового співтовариства з давніми традиціями українського книговидання, з тими книжковими скарбами, що зберігає Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Співробітники інституту неодноразово використовували різні трибуни і можливості для популяризації цих питань. Серед таких заходів, зокрема, лекція «Зібрання рідкісних книг і колекцій у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернад-

ського», підготовлена на замовлення Американської бібліографічної асоціації і проведена на платформі Zoom 5 березня 2023 р. (https://www.youtube.com/watch?v=j0 jVC0 fMM7 w). Лекція викликала зацікавленість членів асоціації й засвідчила, що навіть спеціалісти такого профілю, як з'ясувалось, не знали ні про бібліотеки, ні про історію книги в Україні, ні про історико-культурні зібрання НБУВ та діяльність з їх вивчення і популяризації.

Як основний запрошений гість (conferencia magistral) директор Інституту книгознавства виступила також онлайн з доповіддю й презентацією «Дослідження рідкісних і цінних книг в Інституті книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» на VI Міжнародній нараді установ зі старовинними та рідкісними колекціями (Аргентина, Буенос Айрес, Національна бібліотека Аргентини ім. Маріано Морено, 5 червня 2023 р.) переважно для спеціалістів країн Латинської Америки, хоча учасниками були також фахівці з Іспанії, Португалії та інших іспаномовних країн. У вступному слові заступник директора аргентинської бібліотеки Е. Рапетті наголосила на підтримці України у зв'язку з повномасштабним російським вторгненням і висловила зацікавлення нашим досвідом дослідження рідкісних і цінних книг та їх колекцій.

Тривають і інші дослідження, що засвідчують розвиток українського книгознавства та книжкового пам'яткознавства.

Висновки. Отже, відповідно до прийнятої концепції вивчення і розвиток книгознавства як науки та його складника – книжкового пам'яткознавства – в Інституті книгознавства НБУВ відбувається переважно через дослідження конкретних книжкових чи інших пам'яток, які зберігаються в бібліотеці – плакатів, кіноплакатів, портретів, нот, грамплатівок тощо. Науковці інституту розглядають дослідження книжкових пам'яток, рідкісних і цінних книг як історичну традицію українського книгознавства, адже книгознавчі студії різного ступеня досконалості проводились навіть раніше, ніж книгознавство оформилось в окрему науку зі сформульованим об'єктом, предметом, завданнями, власною структурою. Водночас це продуктивний і перспективний напрям книгознавства. Як би не прагнули сьогодні знищити книгознавство як науку, замінити його то документознавством, то інформологією чи ще якось (адже відомо,

що книгознавство як навчальна дисципліна вже фактично не вивчається у ЗВО України, поступово ліквідується і наукова спеціальність «книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», за якою присуджують наукові ступені), вивчення нашого національного надбання, історико-культурної спадщини людства лишається і, сподіваємось, ще довго лишатиметься актуальним напрямом наукових історико-книгознавчих досліджень.

У процесі виконання наукової теми розглянуто також проблеми розвитку українського книгознавства та книжкового пам'яткознавства під час війни. Адже дехто з пересічних громадян, і навіть певні чиновники вважають, що бібліотеки, культура, наука зараз неактуальні, все має бути зосереджено на війні, на наближенні перемоги. Звичайно, найголовніше – це забезпечення усім необхідним тих, хто виконує свій обов'язок на полі бою – наших захисників, відбудова зруйнованого, захист дітей. Але у співробітників бібліотек, музеїв, архівів, які працюють з найцінніші історико-культурними фондами, є обов'язки захисту і збереження документальної спадщини для нащадків, це їхня зона відповідальності, на чому постійно наголошують співробітники Інституту книгознавства НБУВ на різних заходах та в публікаціях, тож вони виконують свої обов'язки і відповідна діяльність триватиме далі.

Список бібліографічних посилань

1. Атрибуція й експертиза книжкових пам'яток: з досвіду Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / відп. ред. Г. І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т книгознавства. Київ : Академперіодика, 2023. 400 с., іл. https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.494.400

2. Батанова Т. О. Збереження культурної спадщини у час війн: юдаїка в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек :* матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2023 р.) / НАН України, Нац. б-ка

України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2023. С. 1005–1008. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004726 (дата звернення: 10.07.2024).

3. Ковтанюк Ю. Актуальні питання збереженості фондів архівів, бібліотек і музеїв як установ культури в умовах воєнного стану. *Бібл. вісн.* 2024. № 2. С. 12–31. https://doi.org/10.15407/bv2024.02.012

4. Курганова О. Від образу до художньої структури: стиль бароко в українській богослужбовій книзі XVII–XVIII ст. : монографія / відп. ред. Г. І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2023. 358 с.

5. Пам'ятки писемності та культури: вивчення, збереження, популяризація : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю до 100-річчя Музею книги відділу рідкісних видань та рукописів Одес. нац. наук. б-ки (6–7 груд. 2022 р., Одеса) / упоряд. Г. Шпак ; відп. ред. Л. Арюпіна. Одеса, 2023. 278 с. 1 електрон. опт. диск (DVD–ROM). URL: http://catalog.odnb.odessa.ua/ONNB_ec/NashiVid/sNaykVidan/514361.pdf (дата звернення: 10.07.2024).

6. Пам'ятки писемності та культури: вивчення, збереження, популяризація : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (13–14 груд. 2023 р. , Одеса) / упоряд. Г. Шпак ; відп. ред. Л. Арюпіна. Одеса, 2024. 196 с. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). URL: https://odnb.odessa.ua/ONNB_ec/NashiVid/543893.pdf (дата звернення: 10.07.2024).

7. Українознавчі студії американського книгознавця й бібліотекознавця Едварда Касинця (до 50-річчя наукової та популяризаторської діяльності) : біобібліогр. покажч. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т книгознавства ; уклад. : Л. Шпільова, Г. Ковальчук. Київ, 2023. 67 с.

8. Юхимець Г., Фоменко Д., Цинковська І., Скрипник П. Європейський гравірований портрет XVI–XIX ст. з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: дослідження, ілюстрований каталог: у 2-х кн. Книга перша. Київ : Академперіодика, 2022. 496 с., іл. https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.469.496

9. Юхимець Г., Фоменко Д., Цинковська І., Скрипник П., Гутник Л. Європейський гравірований портрет XVI–XIX ст. з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: дослідження,

ілюстрований каталог: у 2-х кн. Книга друга. Київ : Академперіодика, 2023. 664 с., іл. https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.495.664

10. Bondar N. Attribution of Fragments of the 16 th - 18 th Centuries' Early Printed Books from the Vernadsky National Library of Ukraine: Informational Potential and Practical Experience. *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*. T. 18. No. 1 (2024): *Book heritage in danger: Ukrainian bibliography studies*. Pp. 76-101. https://doi.org/10.33077/uw.25448730.zbkh.2024.844

11. Kovalchuk H. From the History of Ukrainian Book Studies: On the Centenary of the Ukrainian Research Institute of Book Studies. *Lingua Franca*. 2022. Issue 8, Part I. 24 p. URL: https://www.sharpweb.org/linguafranca/wp-content/uploads/2022/12/1.3-KOVALCHUK-Halyna-From-the-History-of-Ukrainian-Book-Studies.pdf (дата звернення: 10.07.2024).

12. Koval'čuk H. I. Inkunabuły biblioteki królewskiej – Collectio Regia. *Splendor i wiedza. Biblioteka krylewska Stanisława Augusta. Eseje*. Warszawa : Arx Regia, 2022. S. 73–90.

13. Maksymchuk O. Structure and decoration of the Manuscript "Vinets Khrystov" by Antonii Radyvylovskyi from the Vernadskyi National Library of Ukraine. *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*. T. 18. No. 1 (2024): *Book heritage in danger: Ukrainian bibliography studies*. Pp.131-147. https://doi.org/10.33077/uw.25448730.zbkh.2024-1

14. Zabolotna N. The Cyrillic Early Printed Books of Univ and Pochaiv: Peculiarities of Editions, Experience of Scientific Cataloguing. *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*. T. 18. Nr 1 (2024): *Book heritage in danger: Ukrainian bibliography studies*. Pp. 149-165. https://doi.org/10.33077/uw.25448730.zbkh.2024.847

References

1. Kovalchuk, H. (Eds.). (2023). Atrybutsiia i ekspertyza knyzhkovykh pamiatok: z dosvidu Instytutu knyhoznavstva Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Attribution and examination of book monuments: from the experience of the Institute for Book Studies

of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. Kyiv: Akademperiodyka [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.494.400

2. Batanova, T. O. (2023, October). Zberezhennia kulturnoi spadshchyny u chas viin: yudaika v Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. [Cultural heritage preservation in wartimes: Judaica at V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. In "*Library. Science. Communication. Current issues of preservation and innovative development of scientific libraries*". *Proceedings of the International Science Conference, 3-5 October 2023* (pp. 1005-1008). V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004726.pdf (Last accessed: 10.07.2024).

3. Kovtaniuk, Yu. (2024). Aktualni pytannia zberezhennosti fondiv arkhiviv, bibliotek i muzeiv yak ustanov kultury v umovakh voiennoho stanu [Current issue of preservation of collections of archives, libraries and museums as cultural institutions under martial law]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Journal*, 2, 12-31 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/bv2024.02.012

4. Kurhanova, O. (2023). Vid obrazu do khudozhnoi struktury: styl baroko v ukrainskii bohosluzhbovii knyzi XVII–XVIII st. [From image to artistic structure: Baroque style in Ukrainian church book from the 17 th to 18 th centuries]. H. Kovalchuk (Ed.). NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].

5. Shpak, H. (Comp.). (2023). Monuments of writing and culture: study, preservation, popularization. *Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation for the 100 th anniversary of the Book Museum of the Department of Rare Editions and Manuscripts of the Odesa National Scientific Library, 6-7 December 2022.* L. Ariupina (Ed.). Odesa [in Ukrainian]. Retrieved from http://catalog.odnb.odessa.ua/ONNB_ec/NashiVid/sNaykVidan/514361.pdf (Last accessed: 10.07.2024).

6. Shpak, H. (Comp.). (2024). Monuments of writing and culture: study, preservation, popularization. *Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation, 13-14 December 2023*. L. Ariupina (Ed.). Odesa [in Ukrainian]. Retrieved

from https://odnb.odessa.ua/ONNB_ec/NashiVid/543893.pdf (Last accessed: 10.07.2024).

7. Shpilova, L. & Kovalchuk, H. (Comp.). (2023). Ukrainozhavchi studii amerykanskoho knyhoznavtsia i bibliotekoznavtsia Edwarda Kasyntsia (do 50-richchia naukovoi ta populiaryzatorskoi diialnosti): biobibliografichnyi pokazhchyk [Ukrainian studies of the American bibliographer and librarian Edward Kasynets (to the 50 th anniversary of his scientific and popularizing activities): bio-bibliographic index]. National Academy of Sciences of Ukraine, Vernadsky National Library of Ukraine, Institute for Book Studies. Kyiv [in Ukrainian].

8. Yukhymets, G., Fomenko, D., Tsynkovska, I. & Skrypnyk, P. (2022). Yevropeiskyi hravirovanyi portret XVI-XIX st. z fondiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: doslidzhennia, iliustrovanyi kataloh: u 2-kh kn. Knyha persha [European engraved portrait of the 16 th -19 th centuries from the collection of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: research, illustrated catalog]. (Books 1-2; Book one). Kyiv: Akademperiodyka [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.469.496

9. Yukhymets, G., Fomenko, D., Tsynkovska, I., Skrypnyk, P. & Hutnyk, L. (2023). Yevropeiskyi hravirovanyi portret XVI-XIX st. z fondiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: doslidzhennia, iliustrovanyi kataloh: u 2-kh kn. Knyha druha [European engraved portrait of the 16 th -19 th centuries from the collection of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: research, illustrated catalog]. (Books 1-2; Book two). Kyiv: Akademperiodyka [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.495.664

10. Bondar, N. (2024). Attribution of Fragments of the 16 th to18 th Centuries' Early Printed Books from V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: Informational Potential and Practical Experience. *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi.* Tom 18. Nr 1: *Book heritage in danger: Ukrainian bibliography studies.* Pp. 76-101. https://doi.org/10.33077/uw.25448730.zbkh.2024.844

11. Kovalchuk, H. (2022). From the History of Ukrainian Book Studies: On the Centenary of the Ukrainian Research Institute for Book Studies. *Lingua Franca, 8*, I, 24. Retrieved from https://www.sharpweb.org/linguafranca/wp-content/uploads/2022/12/1.3-KOVALCHUK-

Halyna-From-the-History-of-Ukrainian-Book-Studies.pdf (Last accessed: 10.07.2024).

12. Koval'čuk, H. I. (2022). Inkunabuły biblioteki królewskiej – Collectio Regia*. Splendor i wiedza. Biblioteka królewska Stanisława Augusta: Eseje.* Warszawa: Arx Regia. S. 73-90 [in Polish].

13. Maksymchuk, O. (2024). Structure and decoration of the Manuscript "Vinets Khrystov" by Antonii Radyvylovskyi from the Vernadskyi National Library of Ukraine. *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi, 18*(1)*. Book heritage in danger: Ukrainian bibliography studies* (pp.131-147). https://doi.org/10.33077/uw.25448730.zbkh.2024-1

14. Zabolotna, N. (2024). The Cyrillic Early Printed Books of Univ and Pochaiv: Peculiarities of Editions, Experience of Scientific Cataloguing. *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi, 18*(1). *Book heritage in danger: Ukrainian bibliography studies* (pp. 149-165). https://doi.org/10.33077/uw.25448730.zbkh.2024.847

Стаття надійшла до редакції 04.08.2024.

Halyna Kovalchuk,
Dr. Sci (History), Professor,
Director of the Institute of Book Study,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: kovalchuk.nbuv@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8843-9584
Web of Science Researcher ID: AAR-6965-2021
Scopus Author ID: 57225104448

Book Studies and Book Memorials during the War: from the Experience of the Institute for Book Studies of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

The purpose of the study: to investigate and generalize the bibliographic activity of scholars of the Institute of Bibliography of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (NBUV) during full-scale Russian-Ukrainian war (2022-2024). The methodology of the research is based on the principles of objectivity, using general scientific comparative and analytical methods of research, as well as specific historical and bibliographic, art historical methods. The scientific novelty is the introduction into scientific circulation the information about the results of the research *Ukrainian bibliography and book monument*

studies: history, theory, practice, which is being conducted by the Institute of Bibliography of NBUV.

Conclusions: despite the war and the related problems that Ukrainian society experiences, preservation of historical and cultural heritage still remains an important task. Preservation means not only the physical integrity of objects of national cultural heritage, in particular retrospective library collections, but also their study, awareness of their value, with the aim of introducing information about the national book heritage, other types of publications and their collections into scientific and wide public circulation in collection of the largest library of Ukraine – through the creation of relevant databases, the publication of electronic catalogs, detailed printed catalogs, thematic bibliographic indexes. Equally important is the popularization of historical and cultural heritage at various events, in particular for foreign audience, preparation of exhibitions (including electronic ones), various publications called to provide users with information about the significant book heritage of Ukraine, preserved in including in the historical and cultural NBUV collection, scientific and practical methods of its processing, which may be useful for other libraries or museums. The article gives the titles and brief characteristics of the publications of the Institute of Bibliography published in 2022-2023, other results of scientific activity, and also titles of the works that are being prepared for publication in the near future.

Keywords: bibliologie, Institute for Book Studies, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, historical and cultural collections, book memorabilia.